

ТИПОЛОГІЯ ОБ'ЄКТІВ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І МЕТОДИКА ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядаються типологічні особливості двох основних різновидів текстів, що стають об'єктами лінгвістичної експертизи: (1) тих, мова яких регулюється спеціальними нормативними документами (публікації ЗМІ, публічні промови і заклики, реклама і т. ін.) і (2) тих, які самі є регуляторами суспільних відносин (законодавчі акти та інші офіційні документи, хартії, статути, договори, угоди і т. ін.). Аналізуються концептуальні підходи до застосування конкретних методів дослідження відповідних текстових матеріалів.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, юридична лінгвістика, юридична визначеність, лінгвальна визначеність, методика лінгвістичної експертизи, документальний спір, прагматика, перформативність.

Лінгвістична експертиза — це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли у повідомленні. Завданням такого дослідження є з'ясування питань, які виникають у правозастосуванні через потенційну множинність інтерпретацій повідомлення, у тих випадках, коли відмінні інтерпретації передбачають відмінні юридичні наслідки. Проблема співвіднесення фактів мовлення з викладеною в законі диспозицією юридичної норми, з одного боку, пов'язана з закладеною в мові можливістю варіативного відображення дійсності та з потенційною множинністю інтерпретацій тексту, а з другого боку, зумовлена фундаментальним принципом юридичної визначеності, а відтак очікуваними односторонністю юридичної норми та однаковістю її правозастосування.

Дослідження з лінгвістичної експертології тісно пов'язані з лінгвоконфліктологією — напрямом комунікативної лінгвістики, який вивчає проблеми некооперативного (конфліктного) спілкування¹. На думку багатьох фахівців у галузі прикладної лінгвістики і юридичної лінгвістики, дедалі актуальнішим стає теоретичне дослідження прикладних аспектів лінгвоекспертної діяльності та вироблення їх методологічної основи². Поява нових напрямів лінгвістичної теорії стимулює розвиток нових підходів, придатних для розв'язання прикладних задач на

¹ *Голев Н. Д., Матвеева О. Н.* Лингвистическая экспертиза: на стыке языка и права // Юрислингвистика-7 : Язык как феномен правовой коммуникации / Под ред. Н. Д. Голева. — Барнаул, 2006. — С. 172; *Кара-Мурза Е. С.* Лингвоправовой конфликт как объект исследования в лингвоконфликтологии // Юрислингвистика-10 : Лингвоконфликтология и юриспруденция / Под ред. Н. Д. Голева и Т. В. Чернышовой. — Кемерово ; Барнаул, 2010. — С. 114.

² Див., наприклад: *Баранов А. Н.* Лингвистическая экспертиза текста. Теоретические основания и практика. — М., 2006. — 592 с.; *Бринев К. И.* Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза. — Барнаул, 2009. — 252 с.; *Бринев К. И.* Лингвистические теории и лингвистические экспертные исследования: проблема взаимосвязи юридической и теоретической лингвистики // Юрислингвистика-10. — С. 176–186.

межі лінгвістики і юриспруденції, приводить до зміни уявлень про об'єкт аналізу й до апробації новітніх методів його дослідження. Пропонована в цій статті типологія об'єктів і методів ґрунтується на фактичному матеріалі експертних досліджень, виконаних в Українському бюро лінгвістичних експертиз НАН України.

Використання мови в інституціалізованих дискурсивних сферах регулюється значною кількістю норм, викладених у законах і в підзаконних актах. Регламентованим є офіційно-ділове мовлення — від нормативних актів найвищого рівня до внутрішніх інструкцій, розпоряджень та особистих документів; спеціальними нормативними актами регулюється мовлення ЗМІ й усне публічне мовлення, насамперед способи представлення інформації про особу; існують нормативи, які накладають обмеження на використання мовних і позамовних засобів для реклами, для маркування товару й донесення до споживача інформації про нього, для створення індивідуалізованих комерційних і некомерційних позначень; існують стандарти для записів імен, прізвищ, та інших власних назв, транслітерованих з української мови латиницею, тощо. Нормативні документи різних рівнів — кодекси, закони, постанови, інструкції тощо, які регулюють відносини в різних соціальних сферах, у багатьох положеннях формулюють вимоги до оформлення текстів відповідного дискурсу, накладають істотні обмеження на структуру такого тексту, на форму представлення інформації та на її обсяг, на використання тих чи інших мовних засобів, встановлюють принципи юридичної інтерпретації тексту і таким чином регламентують використання мови у відповідних сферах³. Ці численні різнопланові юридичні норми, які дисперсно представлені в українському законодавстві і які ще ніколи не розглядалися комплексно, створюють нормативну матрицю використання мови в інституціалізованих сферах і фактично підпорядковані спільній меті: вони захищають мовні права особи — як носія мови і як її користувача.

Лінгвістична експертиза досліджує текстовий матеріал або інші мовні об'єкти, а також невербальні засоби комунікації. Висновок лінгвістичної експертизи може використовуватися в суді як доказ, тому очікуваний ступінь його об'єктивності є дуже високим. Підсумкова лінгвістична оцінка мовленнєвого факту має бути аргументовано зведена до однозначної відповіді. Як показує сучасна лінгвоекспертна практика, коло завдань, які успішно може вирішувати лінгвістична експертиза, істотно розширюється завдяки використанню теоретичних засад і методичних підходів лінгвістичної прагматики. Представлена в цій статті типологія лінгвістичних експертиз урахує лінгвопрагматичні передумови конфліктів, пов'язаних з інтерпретацією мовних об'єктів, і на цих підставах виокремлює кілька типів лінгвоекспертних задач, які найчастіше висуває практика правозастосування і для розв'язання яких необхідні спеціальні знання з лінгвістики.

З усього масиву експертиз з використанням спеціальних знань у галузі лінгвістики виділяються дві великі групи, що протиставляються за об'єктом дослідження⁴. Це, по-перше, експертизи публічних текстів або інших мовних об'єктів,

³ Серед нормативних актів, до яких сторони конфлікту апелюють найчастіше, слід виділити, зокрема, статтю 213 Цивільного кодексу України «Глумачення змісту правочину»; Закон України «Про інформацію»; Постанову Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», закони «Про рекламу»; «Про захист прав споживачів»; «Про захист від недобросовісної конкуренції» та ін.

⁴ Авторознавчі експертизи, які мають в Україні більш тривалу історію й використовують насамперед не власне лінгвістичні, а статистичні, текстологічні та деякі інші методи дослідження, у цій статті не розглядаються.

мова яких регулюється спеціальними нормативними документами і які були оприлюднені медійними засобами або в інший спосіб (публікації в електронних і друкованих ЗМІ та в соціальних мережах, тексти теле- і радіопередач, усні виступи публічних осіб, рекламні тексти, інформація для споживачів товарів і послуг, комерційні назви), і, по-друге, — експертизи текстів документів, які самі регулюють суспільні відносини — від нормативних актів найвищого рівня до особистих документів і офіційних листів.

Юридичні конфлікти, пов'язані з різночитанням текстів документів, що регулюють суспільні відносини, правники називають документальними спорами. Причиною цих конфліктів стає те, що сторони відстоюють відмінні інтерпретації спірного тексту або кількох текстів, пов'язаних дискурсивно. Об'єктом аналізу лінгвістичних експертиз у справах про документальні спори стають тексти нормативних актів та інших документів, які передбачають юридичні наслідки (технічних регламентів, статутів, протоколів, офіційних листів, договорів, боргових зобов'язань, заповітів тощо). Слід наголосити, що лінгвістична експертиза досліджує виключно мовні параметри такого тексту, а не тлумачить викладену в цьому документі юридичну норму. Завдання експерта — встановити, яка з альтернативних інтерпретацій тексту або його сегментів має лінгвістичні підстави, і, що не менш важливо, аргументовано відхилити іншу інтерпретацію, яка не має опори в тексті. Вихід експерта-лінгвіста за межі своєї компетенції може бути підставою для визнання експертизи нікчемною.

Тексти документів, які регулюють суспільні відносини, представляють юридичний дискурс і за своїми прагматичними характеристиками становлять порівняно однорідний об'єкт лінгвістичного дослідження. Прагматична структура і зміст юридичних документів у межах жанрових різновидів є усталеними, а відповідні дискурсивні практики — сформованими. Це дозволяє максимально формалізувати процедуру лінгвістичного аналізу.

Відмінні інтерпретації тексту такого документа виявляються в процесі його правозастосування. Причиною різночитань стає вчинення однією зі сторін певних дій (здебільшого не мовленнєвого характеру), які в контексті спірного документа оцінюються сторонами по-різному. Наприклад, сторони конфлікту можуть по-різному оцінювати: обсяг повноважень посадової особи — у контексті статуту підприємства; публічні висловлювання особи — у контексті правил професійної етики; порядок нарахування відсотків — у контексті кредитного договору; порядок і розмір сплати податків — у контексті податкового кодексу; кваліфікацію протиправної дії — у контексті кримінального кодексу; останній день повернення позички — у контексті боргового зобов'язання тощо. З юридичного погляду, на одній шальці терезів опиняється норма (експлікована в тексті, який регулює відповідні правовідносини), а на іншій — вчинена дія (або бездіяльність), яку сторони оцінюють як прийнятну або неприйнятну: рішення посадової особи, публічний виступ адвоката, сума сплачених відсотків або сума стягнених податків, інкримінована стаття кримінального кодексу, дата виплати за борговим зобов'язанням тощо. Лінгвістична експертиза не може оцінювати вчинені дії й не може коментувати правовий бік питання, вона досліджує текст або інший мовний об'єкт. Тому при використанні лінгвістичної експертизи як інструмента для розв'язання такого юридичного спору необхідно звести цей спір до спільного лінгвістичного знаменника: покласти на обидві шальки терезів виключно мовний матеріал. Цього можна досягти шляхом ряду прагматич-

них трансформацій, чітко окресливши завдання експерта у вигляді коректно сформульованих питань.

Приклад 1. Пунктом X договору іпотеки передбачено, що за певних обставин іпотекодержатель надсилає іпотекодавцеві офіційну *вимогу* визначеного змісту (що передбачає певні юридичні наслідки). Пунктом Z цього договору передбачено, що за інших обставин іпотекодержатель надсилає іпотекодавцеві офіційне *повідомлення* визначеного змісту (що передбачає інші юридичні наслідки). Іпотекодержатель надіслав іпотекодавцеві один офіційний документ («заяву-вимогу»), який інтерпретує і як офіційне повідомлення, і як офіційну вимогу водночас. Іпотекодавець бере під сумнів правомірність такої дії й по-своєму інтерпретує ті юридичні наслідки, що їх передбачає надісланий йому документ.

Лінгвістична експертиза не може аналізувати юридичний аспект питання й робити висновок про те, чи є правомірним поєднання цих двох юридичних дій в одному документі. Але лінгвопрагматичний підхід дає можливість розглянути досліджувані тексти (договір іпотеки й надіслану іпотекодавцеві заяву-вимогу) як мовний інструмент реалізації певних правовідносин і, проаналізувавши функціональні параметри заяви-вимоги, дозволяє отримати лінгвістичну проекцію цього документального спору. Адекватна лінгвістична проекція юридичної проблеми пов'язана з коректним формулюванням питань, які виносяться на розгляд експерта. Відповідь на ці питання має бути недвозначною підставою для розв'язання юридичного спору. Зокрема, спираючись на базовий для лінгвістичної експертизи принцип лінгвальної визначеності тексту, який передбачає юридичні наслідки, і застосувавши експертну презумпцію прагматичної відповідності цього тексту⁵, лінгвіст може дати однозначну відповідь на такі питання: 1. Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, наданий для експертного дослідження, офіційним повідомленням, передбаченим пунктом Z договору іпотеки?; 2. Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, наданий для експертного дослідження, офіційною вимогою, передбаченою пунктом X договору іпотеки?

На відміну від текстів документів, які передбачають юридичні наслідки, публічні тексти⁶ та інші мовні об'єкти, мова яких регулюється спеціальними нормативами, а саме: публікації в друкованих й електронних ЗМІ; тексти радіомовлення; тексти телевізійних сюжетів, виступів та інтерв'ю, часто супроводжувані відеорядом, який може бути важливим складником прагматичного змісту повідомлення; реклама, де мовні об'єкти нерідко взаємодіють з візуальними зображеннями та відеорядом; інформація для споживачів товарів і послуг; комерційні найменування, — репрезентують відмінні дискурсивні сфери. Це означає, що об'єкт дослідження в таких експертизах має відмінні лінгвопрагматичні параметри. Разом з тим об'єктом лінгвістичного дослідження в таких експертизах стають також і тексти нормативних актів, що регламентують використання мови у відповідних сферах. Викладена в законі норма встановлює для тексту відповідного дискурсу певний прагматичний інваріант і формулює його диференцій-

⁵ Докладніше про моделювання аргументації в цій експертизі див. далі в ілюстрації до застосування в лінгвістичній експертизі презумпції прагматичної відповідності.

⁶ Як публічні тексти тут і далі розглядаємо тексти, адресовані невизначено широкому колу осіб й оприлюднені в будь-який спосіб, що належать до інституціалізованих дискурсивних сфер. Використання мови в таких сферах регламентується в спеціальних нормативних документах.

ні ознаки⁷. Завдання лінгвістичної експертизи — співвіднести з цим інваріантним значенням прагматичний зміст досліджуваного тексту та його частин і встановити, чи мають ті чи інші змістові відхилення в контексті винесених на розгляд питань релевантний характер. З огляду на те, що в таких експертизах досліджуваний публічний текст і текст нормативного документа (у якому юридична норма стає фактом мовлення) представляють відмінні дискурсивні сфери, їх співвіднесення вимагає ряду прагмалінгвістичних трансформацій.

У юридичних конфліктах, що виникають навколо публічних текстів, мова яких регулюється спеціальними законами, сторони, апелюючи до відповідних нормативних приписів, по-різному оцінюють соціальну прийнятність такого тексту: публікації в друкованих або електронних ЗМІ, публічного виступу або репліки в діалозі, рекламного слогана або тексту на етикетці товару, а іноді навіть тексту приватного листа або sms-повідомлення. Оприлюднення такого тексту розцінюється однією зі сторін як дія, яка за законом передбачає юридичні наслідки: образа честі, гідності й ділової репутації, поширення неправдивої інформації, заклик до протиправних дій, пропаганда війни, насильства, жорстокості, розпалювання ворожнечі, шантаж, погроза, уведення в оману тощо. Юридичний бік такого конфлікту можна представити у вигляді питання: чи є спірний публічний текст протиправною дією, яка передбачає юридичні наслідки? Щоб дати таку юридичну оцінку тому чи іншому тексту, виникає потреба в застосуванні спеціальних знань, якими не володіють правники. Лінгвістична експертиза дає оцінку фактам мовлення (оприлюдненому тексту або іншим мовним об'єктам) в проекції на диспозицію юридичного припису, який регулює відповідні суспільні правовідносини. При цьому на одній шальці терезів опиняється текст нормативного документа, а на другій — публічний текст як мовленнєва дія, яку сторони оцінюють по-різному.

Лінгвістичні експертизи, об'єктом яких є публічні тексти, мають дати відповідь на ряд питань, формулювання яких зазвичай безпосередньо співвідносяться з диспозицією приписів, зафіксованих у відповідних нормативних актах. Так, одним з традиційних питань, на які має відповісти лінгвістична експертиза у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, є питання про форму представлення в оприлюдненому тексті певної інформації: у формі оцінних суджень чи у формі тверджень, що мають фактологічний характер? Така постановка питання корелює з відповідними юридичними положеннями⁸. Хоч об'єктом дослідження в таких експертизах є медійний текст, його

⁷ Наприклад, у частині 1 статті 8 Закону України «Про рекламу» зокрема зазначено: «У рекламі забороняється ... вмішувати твердження, які є дискримінаційними за ознаками походження людини, її соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, політичних поглядів, ставлення до релігії, за мовними ознаками, родом і характером занять, місцем проживання, а також такі, що дискредитують товари інших осіб; подавати відомості або закликатися до дій, які можуть спричинити порушення законодавства, завдають чи можуть завдати шкоди здоров'ю або життю людей та/чи довкіллю, а також спонукають до нехтування засобами безпеки; використовувати засоби і технології, які діють на підсвідомість споживачів реклами; наводити твердження, дискримінаційні щодо осіб, які не користуються рекламованим товаром ...».

⁸ Зокрема, частина 1 статті 30 Закону України «Про інформацію» містить положення: «Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень». Частина 2 статті 30 цього Закону містить юридичне визначення оціночних суджень: «Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів».

лінгвістичний аналіз тісно пов'язаний з інтерпретацією тексту нормативного документа, який регулює використання мови у відповідній сфері. Таким чином, відповідь на питання про форму представлення певної інформації в досліджуваному публічному тексті насамперед вимагає прагмалінгвістичного співвіднесення юридичних концептів «оцінне судження» й «фактологічне твердження» з їхніми лінгвістичними корелятами, з урахуванням при цьому дискурсивних параметрів досліджуваних текстів та обґрунтуванням обраної експертом лінгвістичної моделі аргументації для розмежування денотативних і аксіологічних прошарків змісту повідомлення.

Для лінгвістичних експертиз у справах про документальні спори важливим є високий рівень стандартизованості й структурованості юридичного дискурсу. Це дає можливість у розрізі конкретної задачі моделювати певний прагматичний інваріант і співвідносити з ним частини досліджуваних текстів. З погляду методики лінгвістичні експертизи у справах про документальні спори є базовими для всіх інших типів експертиз, оскільки таке моделювання можна застосувати й для вирішення інших типів експертних задач, у яких об'єктом аналізу стає дискурсивно неоднорідний мовний матеріал.

Урахування сукупності прагматичних передумов конфліктів, пов'язаних з відмінною інтерпретацією мовних об'єктів, а також типології продуктів мовленнєвої діяльності, що стають об'єктом аналізу, дозволяє виділити 5 загальних типів лінгвоекспертних задач і відповідно 5 типів лінгвістичних експертиз, які передбачають застосування відмінних методичних підходів при аналізі мовного матеріалу:

1. Лінгвістична експертиза у справах про документальні спори.
2. Лінгвістична експертиза у справах про захист немайнових прав.
3. Лінгвістична експертиза у справах про заклики до протиправних дій, погрози, шантаж, вимагання.
4. Лінгвістична експертиза у справах про розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та про пропаганду протиправних дій (війни, зміни територіальних меж держави, насильства, жорстокості, учинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини).
5. Лінгвістична експертиза в справах про шахрайство та введення в оману.

Методика розв'язання відповідних задач у кожному конкретному випадку передбачає виділення релевантних лінгвопрагматичних передумов аналізу тексту, формулювання пов'язаних з ними експертних презумпцій та моделювання лінгвістичної аргументації.

Спинимось докладніше на основних принципах і методологічних підходах до аналізу текстів, які передбачають юридичні наслідки, при вирішенні експертних задач у справах про документальні спори.

Лінгвальна визначеність як базова прагматична передумова аналізу. На етапі правозастосування при розв'язанні будь-якого юридичного питання відбувається інтерпретація тексту закону або іншого тексту, який передбачає юридичні наслідки (протоколу, договору, заповіту, боргового зобов'язання, інструкції, технічного регламенту тощо). Оскільки юридичні норми або зафіксовані в тексті документа юридично важливі факти завжди мають мовне оформлення, їхня інтерпретація великою мірою спирається на базові знання про мову, її правопис, норми слововживання, стильові характеристики і т. ін. За наявності альтернативних інтерпретацій тексту, який передбачає юридичні наслідки, арбітром-інтерпретато-

(уживання гіпербол, алегорії, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості».

ром є суд, завданням якого є винести рішення у справі⁹, і це рішення має бути мотивованим і обґрунтованим. Юридична інтерпретація тексту в справах про документальні спори безпосередньо пов'язана з практичною реалізацією принципу юридичної визначеності — фундаментального принципу верховенства права¹⁰. Принцип юридичної визначеності розглядається як сукупність вимог, що реалізуються як у процесі правотворчості — при формулюванні зрозумілої й недвозначної юридичної норми, так і в процесі її правозастосування — для забезпечення передбачуваності закону, однаковості трактування й застосування юридичної норми. Оскільки юридична норма завжди існує в текстовій фіксації, у лінгвістичній експертизі вона розглядається як мовленнєвий факт і аналізується із застосуванням широкого спектра прийомів лінгвістичної прагматики. А саме поняття юридичної визначеності писаної норми успішно категоризується в термінах і поняттях лінгвістики тексту. Для послідовного розмежування юридичної і мовознавчої сфер у лінгвістичній експертизі доцільно спиратися на лінгвістичний корелят юридичної визначеності — категорію *лінгвальної визначеності*. Лінгвістична експертиза розглядає лінгвальну визначеність досліджуваного тексту як необхідну передумову юридичної визначеності цього документа¹¹. У справах про документальні спори лінгвальна визначеність тексту закону і ширше — тексту документа, який передбачає юридичні наслідки, є базовою лінгвопрагматичною передумовою його лінгвістичного аналізу. Тому лінгвістична експертиза вибудовується на презумпції лінгвальної (мовної) визначеності такого тексту, доки не доведено протилежне.

Лінгвальна визначеність характеризує юридичний дискурс у цілому й передбачає, що навіть якщо окремі елементи тексту, цілий текст або й декілька текстів, пов'язаних синтагматичними або парадигматичними зв'язками, не забезпечують комунікативної точності й однозначності, юридичний дискурс у цілому забезпечує таку визначеність і її обґрунтування можливе шляхом гіпертекстового аналізу з використанням ряду формалізованих лінгвістичних процедур¹². Лінгвістична інтерпретація об'єкта дослідження нерідко потребує «втягування» в орбіту інтерпретації не лише цього тексту в цілому, але й, опосередковано, ряду інших юридичних текстів. По-перше, опосередкованим об'єктом інтерпретації стають тексти, які пов'язані з об'єктом дослідження ієрархічними зв'язками й реалізують синтагматичні відношення в межах дискурсу (наприклад, тексти договорів дискурсивно пов'язані з розділом III. 1 «Договірні зобов'язання» Цивільного кодексу України та з іншими нормативними актами, які регулюють договірні зобов'язання). По-друге, у поле зору потрапляють тексти, що перебувають з об'єктом дослідження на одному рівні юридичної ієрархії й ілюструють усталені дискурсивні практики. Тому лінгвістична інтерпретація спірного сегмента тексту документа нерідко набуває гіпертекстового характеру¹³. На підста-

⁹ Відповідно до п. 4 статті 8 «Верховенство права» Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV «Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини».

¹⁰ Ажнюк Л. В. Лінгвістичне піддрунтя юридичної визначеності // Мовознавство, 2013. — № 5. — С. 69–74.

¹¹ Там же. — С. 68–82.

¹² Як розкривається правовий зміст принципу юридичної визначеності пор. в кн.: Головатий С. П. Верховенство права : В 3 кн. — К., 2006. — Кн.2. — С. 763–764.

¹³ Поняття гіпертекст використовується тут у одному зі своїх значень, а саме, як спосіб об'єднання документів, форма організації пов'язаних текстів для їхньої нелінійної структуривання (див.: Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. — М., 2009. — С. 25).

ві нормативних приписів та існуючих дискурсивних практик виводиться комунікативна норма, яка є своєрідною константою; вона моделює певний прагматичний інваріант, у порівнянні з яким виявляються комунікативно вагомі смислові нашарування тексту. При лінгвістичній експертизі тексту документа, який передбачає юридичні наслідки, застосування презумпції його лінгвальної визначеності дозволяє значною мірою формалізувати методіку аналізу й будувати лінгвістичну аргументацію на прийнятних для права логічних і прагматичних моделях.

Прагматичне моделювання проблеми і формулювання експертної задачі. У лінгвістичній експертизі предметом дослідження стає не юридична проблема, а її лінгвістична проєкція, отримана шляхом певних прагматичних трансформацій. Лінгвістична проблема фокусується в питанні, яке виноситься на експертизу. Від формулювання поставлених перед експертом питань великою мірою залежить ефективність використання лінгвістичної експертизи як інструменту в правозастосуванні. Коректно сформульоване питання має відповідати певним вимогам.

По-перше, питання має бути сформульоване таким чином, щоб відповідь на нього не виходила за межі компетенції лінгвістичної експертизи. Наприклад, не може вважатися коректним питання, чи має право Опікун за Договором опіки не проживати разом з Підопічним, оскільки таке питання має юридичний характер. Однак спроєктувавши проблему в лінгвістичну площину, можна сформулювати питання в іншому розрізі: «Чи проживання Опікуна разом з Підопічним представлене в тексті Договору опіки як умова цього Договору? Які текстові елементи на це вказують?».

По-друге, питання має бути сформульоване конкретно й передбачати чітку однозначну відповідь.

Приклад 2. При вирішенні юридичного питання про легітимність певних рішень ради самоврядної організації NNN, повноваження якої затверджено статутом, навряд чи стане ефективним інструментом у правозастосуванні відповідь лінгвістичної експертизи на питання про те, який зміст має пункт 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN: «Рада самоврядної організації NNN в період між з'їздами самоврядної організації приймає рішення про внесення змін і доповнень до статуту самоврядної організації NNN, які є обов'язковими до виконання, з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації». Конкретну відповідь лінгвістична експертиза може дати на таке питання: «Чи містить текст пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN вказівку на те, що рішення про внесення змін і доповнень до статуту, прийняті радою самоврядної організації NNN у період між з'їздами самоврядної організації, стають обов'язковими до виконання в період між з'їздами самоврядної організації?».

Експлікація альтернатив. Існування альтернативних інтерпретацій певних сегментів тексту документа найчастіше буває пов'язане з різним трактуванням окремих змістових сегментів та граматичних і змістових зв'язків, що реалізуються в реченні між його окремими синтаксемами. Для лінгвістичної експертизи важливою є експлікація можливих альтернатив. Це дозволяє не лише аргументовано підтвердити одну з інтерпретацій, але й, що не менш важливо, спростувати іншу. Тому методологічною «точкою опори» для висновку лінгвістичної експертизи є максимально виразне оприявлення лінгвістичного підґрунтя юридичного конфлікту, що вимагає здійснення ряду послідовних прагматичних трансформацій. Зокрема, важливою частиною дослідження є формулювання альтернативних інтерпретацій тексту та експлікація граматич-

них та / або змістових моделей, на які ці інтерпретації спираються. Це дозволяє вибудувати лінгвістичну аргументацію за принципом «відсікання альтернатив». Зокрема, при аналізі наведеного вище пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN (приклад 2) альтернативні інтерпретації можуть мати такий вигляд:

Інтерпретація 1. Текст пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN містить вказівку на те, що рішення про внесення змін і доповнень до статуту, прийняті радою самоврядної організації NNN у період між з'їздами самоврядної організації, стають обов'язковими до виконання в період між з'їздами самоврядної організації;

Інтерпретація 2. Текст пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN містить вказівку на те, що рішення про внесення змін і доповнень до статуту, прийняті радою самоврядної організації NNN у період між з'їздами самоврядної організації, стають обов'язковими до виконання тільки після їх затвердження з'їздом самоврядної організації.

Альтернативні інтерпретації вибудовуються на певних закладених у текст передумовах — на потенційній можливості неоднозначного розуміння змістових і граматичних зв'язків у межах речення.

Інтерпретація 1 ґрунтується на припущенні, що синтаксема *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* входить до складу головної частини досліджуваного речення, граматично пов'язана з його присудком *приймає рішення* і виконує при цьому присудку граматичну функцію обставини способу дії: *приймає рішення ... (у який спосіб?) з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації*.

Інтерпретація 2 ґрунтується на припущенні, що синтаксема *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* входить до складу підрядної частини цього речення (*які є обов'язковими до виконання*) і виконує у ньому граматичну функцію обставини часу: *які є обов'язковими до виконання (коли?) з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації*.

Таким чином, юридичне питання про легітимність певних рішень Ради самоврядної організації NNN шляхом ряду прагматичних трансформацій переноситься в лінгвістичну площину, моделюється у вигляді семантико-граматичної альтернативи й вирішується на підставі суто граматичного аналізу тексту Статуту.

Моделювання аргументації й вихідні експертні презумпції. Лінгвістичне дослідження текстів у справах про документальні спори, так само, як і інші типи лінгвістичних експертиз, так чи інакше вимагає врахування прагматичних передумов конфлікту й дискурсивних ознак об'єкта дослідження. Тому лінгвістична аргументація зазвичай спирається не лише на аналіз формально-змістових параметрів тексту, який є безпосереднім матеріалом дослідження; її напрямок визначає апріорна прагмалінгвістична модель досліджуваного тексту.

Об'єктивність висновків забезпечується врахуванням базової прагматичної передумови аналізу — лінгвальної визначеності тексту документа в межах юридичного дискурсу й підтримується застосуванням ряду пов'язаних з нею експертних презумпцій — своєрідних лінгвістичних аксіом, які приймаються без доведення з огляду на їх очевидність і підкріпленість лінгвістичною теорією.

При аналізі об'єкта дослідження на рівні прагматики тексту вихідною є презумпція прагматичної відповідності тексту; формально-змістовий аналіз мовного матеріалу пов'язується з вихідною експертною презумпцією його неаномальності.

Проілюструємо застосування вихідних експертних презумпцій при моделюванні лінгвістичної аргументації в експертизах, пов'язаних з документальними спорами.

Презумпція прагматичної відповідності тексту. Лінгвальна визначеність тексту, який передбачає юридичні наслідки, вимагає прямої кореляції між прагматичним змістом тексту документа, ustalеними дискурсивними практиками фіксації відповідного прагматичного змісту, формально-змістовими параметрами досліджуваного тексту та метою його автора. Тому лінгвістична експертиза такого тексту виходить із презумпції його прагматичної відповідності, доки не доведено протилежне. З презумпцією прагматичної відповідності пов'язані презумпції нижчого порядку (комунікативної достатності, несуперечливості та ін.), які ґрунтуються на вихідному припущенні, що текст відповідає певному комунікативному інваріанту.

Прагматика текстів, які передбачають юридичні наслідки, визначається їхньою стрижневою лінгвістичною ознакою — перформативністю, тобто здатністю не лише повідомляти про певні дії і явища, але й реалізовувати ті дії, на які вказує їх лексична семантика. У категоріях теорії мовленнєвих актів, з якої вибудовується сучасна прагмалінгвістика, текст документа, що передбачає юридичні наслідки, слід розглядати як текст-перформатив. Тексти документів, що передбачають юридичні наслідки, реалізують ту чи іншу юридичну дію: накази й розпорядження легітимізують волю повноважної особи, закон встановлює юридичну норму, договір наділяє правами й обов'язками договірні сторони, заповіт реалізує волю заповідача, офіційні листи легітимізують офіційну пропозицію, фіксують офіційну вимогу, згоду або відмову тощо. Такі юридичні дії можуть бути реалізованими лише словесно — у вигляді тексту певного функціонального різновиду, мовне оформлення якого відповідає ustalеним дискурсивним практикам.

Представлення в тексті перформативного змісту відбувається шляхом використання особливого типу висловлень, які називають перформативними¹⁴. Специфіка перформативних висловлень полягає в тому, що вони не лише називають певну дію, а й реалізують її: *наказую, проголошую, пропоную, приймаю пропозицію, затверджую, призначаю, зобов'язуюсь, зобов'язую, прошу, повідомляю* тощо. У таких текстах перформативні слова й висловлення самі стають діями, оскільки відповідні дії можуть бути реалізовані лише словесно. Саме перформативні слова й висловлення є центральними елементами в прагматичній, змістовій і граматичній структурі тексту документа, який передбачає юридичні наслідки. Саме з використанням перформативних слів і висловів (або їхніх функціональних аналогів) в офіційних текстах відповідного жанрового різновиду пов'язане настання або ненастання тих чи інших юридичних наслідків за вказаних у тексті умов.

У процесі правозастосування можуть виникати питання про те, чи передбачає спірний текст юридичні наслідки, зокрема: «Чи встановлює текст певні права й обов'язки?», «Чи є текст борговим зобов'язанням, офіційним повідомленням або попередженням, офіційною пропозицією або відмовою і т. ін.?». У лінгвістичній проекції такі питання вимагають співвіднесення об'єкта дослідження з певною прагматичною матрицею й пов'язуються з окремими типами лінгвоекспертних задач, а саме: «Чи є аналізований текст перформативним?,

¹⁴ *Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубеж. лингвистике.— М., 1986.— Вып. 17.— С. 22.*

яким є його перформативний зміст?, які мовні засоби використано для оформлення цього змісту?»).

Презумпція прагматичної відповідності дозволяє аргументовано відхиляти інтерпретації, які приписують перформативний зміст такому тексту, що не передбачає юридичних наслідків, які приписують тексту невідповідний перформативний зміст (наприклад, через існування альтернативних інтерпретацій прагматичного змісту офіційного листа: лист-претензія, лист-повідомлення, лист-вимога тощо — постає питання про те, які саме юридичні наслідки передбачає цей документ) або які виявляють суперечність із заявленим у тексті прагматичним наміром автора¹⁵.

Так, при вирішенні юридичного питання про те, чи може один документ реалізувати одночасно дві відмінні юридичні дії (див. приклад 1) шляхом ряду прагматичних трансформацій, було змодельовано питання, які належать до компетенції лінгвістичної експертизи: 1. «Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, наданий для експертного дослідження, офіційним повідомленням, передбаченим пунктом Z Договору іпотеки?»; 2. «Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, наданий для експертного дослідження, офіційною вимогою, передбаченою пунктом X Договору іпотеки?».

Відповідь на ці питання передбачає підтвердження або спростування відповідності об'єкта дослідження (тексту заяви-вимоги) певному прагматичному інваріанту.

Пунктами 5.2.4 і 5.3.1 Договору іпотеки передбачено, що за певних визначених договором обставин Іпотекодержатель надсилає Іпотекодавцеві письмову вимогу (згідно з пунктом 5.2.4) або письмове повідомлення (згідно з пунктом 5.3.1) відповідного змісту. Оскільки кожний з цих документів (або його відсутність) передбачає настання (або ненастання) певних юридичних наслідків, є лінгвістичні підстави стверджувати, що тексти письмової вимоги і письмового повідомлення за своїми прагмалінгвістичними характеристиками є текстами-перформативами. Логічним і граматичним центром таких текстів є перформативні слова або вислови відповідного змісту.

Особливої ваги в комунікативній структурі тексту-перформатива набуває заголовок — один з елементів умовного формуляра документа, у якому стисло висвітлюється його тема й відображається комунікативна спрямованість. Заголовок досліджуваного тексту «Заява-вимога» містить вказівку на його перформативний зміст. Прогнозованим мовним засобом для вираження перформативного змісту в тексті, що має заголовок «Заява-вимога», є дієслово-перформатив *вимагаю* або його функціональний синонім. Перформативне висловлення відповідного змісту справді міститься в досліджуваному тексті: «...зобов'язую Вас сплатити згідно з договором Позики від 03.12.2014...».

Водночас перформативного висловлення іншого змісту, яке вказує, що цим документом Іпотекодержатель реалізує іншу юридично важливу дію: надсилає Іпотекодавцеві письмове повідомлення (відповідно до пункту 5.3.1), наданий

¹⁵ Прагматичний підхід використовується також і при юридичному тлумаченні норми. Зокрема, частина 4 статті 213 Цивільного кодексу України «Тлумачення змісту правочину» вказує на ряд прагматичних чинників, які враховуються при юридичній інтерпретації: «4. Якщо за правилами, встановленими частиною третьою цієї статті немає можливості визначити справжню волю особи, яка вчинила правочин, до уваги беруться мета правочину, зміст попередніх переговорів, ustalена практика відносин між сторонами, звичай ділового обороту, подальша поведінка сторін, текст типового договору та інші обставини, що мають істотне значення».

для дослідження текст заяви-вимоги не містить. Прогнозованим мовним засобом для вираження такого перформативного змісту могло б бути дієслово-перформатив *повідомляю* або його функціональні синоніми (наприклад, *доводжу до відома, інформую*), але такого функціонального елемента текст не містить, до того ж такий перформативний зміст не відповідає назві досліджуваного документа «Заява-вимога».

Заява-вимога містить абзац, який потенційно міг би бути співвіднесений за змістом з повідомленням: «У випадку невиконання або несвоєчасного виконання цієї вимоги я, ..., буду змушений діяти згідно з пунктом 5.2.9 Договору іпотеки ...». Однак цей абзац не містить перформативних висловлень і тому за прагматичними характеристиками не відповідає ознакам письмового повідомлення обумовленого змісту, передбаченого пунктом 5.3.1 Договору іпотеки. За своїми прагмалінгвістичними характеристиками цей абзац відповідає іншим прагматичним ознакам, а саме: «...попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги», що передбачено пунктом 5.2.4 Договору іпотеки. На це вказують граматичне оформлення цього висловлення як умовно-наслідкової синтаксичної конструкції і його змістове наповнення.

Усе зазначене дає підстави стверджувати, що наданий для дослідження текст заяви-вимоги в усіх його частинах за всіма прагмалінгвістичними характеристиками відповідає жанровим ознакам документа перформативного змісту, передбаченого пунктом 5.2.4 Договору іпотеки — письмової вимоги Іпотекодержателя, адресованої Іпотекодавцеві.

Водночас текст заяви-вимоги не відповідає жанровим ознакам документа перформативного змісту, передбаченого пунктом 5.3.1 Договору іпотеки — письмового повідомлення Іпотекодержателя, адресованого Іпотекодавцеві.

У процесі правозастосування може поставати питання про принципову можливість встановити на підставі тексту його прагматичний зміст. Обґрунтоване відхилення всіх можливих альтернатив може бути підставою для заперечної відповіді на це питання, що приводить до спростування вихідної презумпції прагматичної відповідності тексту, а відтак і до висновку про невідповідність цього тексту принципу лінгвальної визначеності¹⁶.

Презумпція неаномальності. У процесі правозастосування не постає питання коректності/некоректності мовного оформлення тексту нормативного документа, договору, заповіту тощо (хоча на етапі створення тексту документа це питання є одним з визначальних). Тому лінгвістична експертиза виходить з презумпції коректного мовного оформлення такого тексту — з презумпції його неаномальності. Ця презумпція передбачає оцінку тексту як такого, що відповідає нормам мови загалом і усталеним дискурсивним практикам зокрема, доки не доведено протилежне¹⁷. З презумпцією неаномальності пов'язана низка презумпцій нижчого порядку: комунікативної достатності, лексичної когерентності, однозначності, несуперечливості та ін.

¹⁶ Оскільки лінгвальна визначеність тексту документа, який передбачає юридичні наслідки, є необхідною передумовою юридичної визначеності цього документа, висновок лінгвістичної експертизи про невідповідність тексту принципу лінгвальної визначеності у проекції на юридичну площину може бути підставою для того, щоб документ було визнано юридично нікчемним.

¹⁷ Експертна презумпція неаномальності пов'язується насамперед з комунікативною неаномальністю тексту, тобто з його здатністю забезпечити певну комунікативну потребу. Мовні елементи, які можуть бути визнані «аномальними» з погляду нормативної лінгвістики, але які не породжують альтернативних інтерпретацій тексту, для лінгвістичної експертизи не важливі й тому тут не розглядаються.

Застосування презумпції неаномальності та пов'язаних з нею презумпцій нижчого порядку дозволяє з опорою на поняття комунікативної норми аргументовано відхиляти ті інтерпретації тексту, що вибудовуються на припущенні про допустимість або нерелевантність аномального текстового елемента. З двох альтернативних інтерпретацій відхиляється та, при якій: 1) виникає змістова суперечність з іншими частинами тексту; 2) допускається неточне слововживання, невинуватий розділовий знак або відсутність необхідного; 3) виявляється пропуск структурно передбачуваного елемента або надлишковість тексту, пов'язана з необґрунтованим дублюванням інформації; 4) допускається приписування структурним одиницям аналізованого тексту невластивих функцій і таких значень, які не відповідають усталеним дискурсивним практикам.

Повертаючись до прикладу 2, проаналізуємо, виходячи з презумпції неаномальності цього тексту, альтернативні інтерпретації пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN: «Рада самоврядної організації NNN в період між з'їздами самоврядної організації приймає рішення про внесення змін і доповнень до статуту самоврядної організації NNN, які є обов'язковими до виконання, з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації».

Інтерпретація 1 (текст пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN вказує на те, що рішення про внесення змін і доповнень до статуту, прийняті радою самоврядної організації NNN у період між з'їздами самоврядної організації, стають обов'язковими до виконання в період між з'їздами самоврядної організації) ґрунтується на припущенні, що синтаксема *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* входить до складу головної частини досліджуваного речення, граматично пов'язана з його присудком *приймає рішення* і виконує при цьому присудку граматичну функцію обставини способу дії: *приймає рішення ... (у який спосіб?) з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації*.

Інтерпретація 2 (текст пункту 6.12.5 Статуту самоврядної організації NNN України вказує на те, що рішення про внесення змін і доповнень до статуту, прийняті радою самоврядної організації NNN у період між з'їздами самоврядної організації, стають обов'язковими до виконання тільки після їх затвердження з'їздом самоврядної організації) ґрунтується на припущенні, що синтаксема *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* входить до складу підрядної частини цього речення (*які є обов'язковими до виконання*) і виконує в складі цього підрядного речення граматичну функцію обставини часу: *які є обов'язковими до виконання (коли?) з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації*.

Грамматична функція синтаксеми *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* у складі речення визначається за формальними показниками та за змістовими характеристиками.

Пунктуація. Межі підрядного означального речення *які є обов'язковими до виконання* окреслені пунктуаційно: це речення виділене з обох боків комами згідно з правописними стандартами. Це дає підстави стверджувати, що наступна частина речення *з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* не входить до складу підрядного означального речення *які є обов'язковими до виконання*. Тому існування в цьому реченні граматичного і змістового зв'язку між частинами *які є обов'язковими до виконання (коли?) з наступним затвердженням їх з'їздом самоврядної організації* виключається за формальними (пунктуаційними) показниками.

Змістові характеристики. Граматичний зв'язок між синтаксевою з наступним затвердженням їх з 'іздом самоврядної організації та присудком головного речення приймає рішення (що відповідає інтерпретації 1) і, відповідно, реалізація цієї синтаксевою граматичної функції обставини способу дії (приймає рішення ... (у який спосіб?) з наступним затвердженням їх з 'іздом самоврядної організації) не суперечить нормам літературної мови. Використання прийменника з у поєднанні з орудним відмінком іменника в обставинній функції є поширеним способом вираження обставинних відношень способу дії, що відображено в одинадцятитомному «Словнику української мови»¹⁸. Таке використання цієї прийменникової сполуки є стилістично нейтральним, а отже, не суперечить вихідній експертній презумпції неаномальності тексту документа, який передбачає юридичні наслідки.

Припущення про те, що синтаксема з наступним затвердженням їх з 'іздом самоврядної організації входить до складу підрядної частини цього речення (які є обов'язковими до виконання) і виконує в складі цього підрядного речення граматичну функцію обставини часу (які є обов'язковими до виконання (коли?) з наступним затвердженням їх з 'іздом самоврядної організації), що відповідає інтерпретації 2, приводить до висновку про використання прийменникової сполуки з наступним затвердженням із часовим значенням як синоніма стилістично нейтральної прийменникової сполуки після наступного затвердження. Таке використання є стилістично маркованим і тому функціонально неприйнятним для досліджуваного тексту. Таким чином, використання синтаксеми з наступним затвердженням їх з 'іздом самоврядної організації в граматичній функції обставини часу (що відповідає інтерпретації 2) суперечить вихідній експертній презумпції неаномальності тексту документа, який передбачає юридичні наслідки.

Якщо з двох альтернативних інтерпретацій тексту одна інтерпретація підтверджує відповідність мовного оформлення цього тексту вихідній експертній презумпції його неаномальності, а інша інтерпретація виявляє невідповідність мовного оформлення тексту цій презумпції, лінгвістично аргументованою є перша інтерпретація.

У процесі правозастосування може поставати питання про принципову можливість встановити на підставі тексту ті чи інші юридично важливі факти: зміст нормативного припису, обсяг повноважень або зобов'язань, послідовність описуваних подій тощо. Відхилення всіх можливих альтернатив та/або обґрунтування мовної аномальності відповідних сегментів тексту може бути підставою для заперечної відповіді на це питання. Це приводить до спростування вихідних експертних презумпцій неаномальності й комунікативної достатності тексту і, як наслідок, до висновку про невідповідність цього тексту принципу лінгвальної визначеності.

З презумпцій прагматичної відповідності та неаномальності тексту, який передбачає юридичні наслідки, впливає низка експертних презумпцій нижчого порядку, зокрема: презумпція комунікативної достатності, презумпція лексичної когерентності, презумпція однозначності й презумпція несуперечливості.

Презумпція комунікативної достатності. Необхідною передумовою лінгвальної визначеності тексту документа, який передбачає юридичні наслідки, є його комунікативна достатність. Тому лінгвістична експертиза виходить з того, що текст містить усі комунікативно необхідні формальні й змістові складники,

¹⁸ Словник української мови : В 11 т. — К., 1972. — Т. 3. — С. 8.

доки не доведено протилежне. Презумпція комунікативної достатності окремих структурно-змістових компонентів у межах тексту та комунікативної достатності тексту в межах юридичного дискурсу дозволяє, зокрема, аргументовано відхилити ті інтерпретації тексту, які вибудовуються на припущенні про можливість імплікації того чи іншого комунікативно важливого та / або передбачуваного елемента.

Презумпція лексичної когерентності ґрунтується на припущенні, що в тексті, який передбачає юридичні наслідки, а також в інших текстах, пов'язаних дискурсивними зв'язками, для позначення тих самих понять використовуються тотожні слова й вислови; водночас різне мовне оформлення змістових елементів тексту вказує на відмінність позначуваних понять. Презумпція лексичної когерентності дозволяє аргументовано відхилити інтерпретації, які допускають, що в тексті документа ті самі лексичні одиниці використовуються для позначення різних понять або для позначення того самого поняття використовуються відмінні мовні засоби¹⁹.

Презумпція однозначності. Принцип лінгвальної визначеності тексту, який передбачає юридичні наслідки, зумовлює принципову можливість однозначної лінгвістичної інтерпретації елементів такого тексту. Тому лінгвістична експертиза виходить із презумпції його однозначності, яка передбачає принципову можливість встановлення лінгвістичними методами значення слів і висловів, уживаних у цьому тексті; встановлення лінгвістичними методами несуперечливих логічних, граматичних і змістових зв'язків окремих текстових фрагментів у межах речень, абзаців, розділів, у межах композиційних одиниць тексту вищого порядку й у межах текстів, пов'язаних дискурсивними зв'язками. За необхідності лінгвістичний аналіз може виходити за межі одного тексту й набувати гіпертекстового характеру. Однозначність спірного сегмента тексту встановлюється з використанням формалізованих лінгвістичних процедур і передбачає аргументоване відхилення альтернативної інтерпретації.

Презумпція змістової несуперечливості. Сегменти тексту, який передбачає юридичні наслідки, пов'язані багатьма парадигматичними й синтагматичними зв'язками з іншими частинами цього тексту та з іншими дискурсивно пов'язаними текстами, до яких вони прямо чи опосередковано відсилають інтерпретатора. Між різними частинами одного тексту й між різними текстами юридичного дискурсу існують ієрархічні відношення й реалізуються послідовні змістові зв'язки. З лінгвістичного погляду обґрунтованість інтерпретації певного фрагмента тексту виявляється у встановленні логічних і несуперечливих відношень цього фрагмента з іншими частинами цього тексту, а також з іншими юридичними текстами, тобто у встановленні несуперечливих відношень аналізованого фрагмента в межах речення, абзацу, підрозділу і т. д., у межах тексту в цілому і в межах юридичного дискурсу²⁰. Водночас лінгвістично обґрунтований діагноз таких суперечностей або невідповідностей є достатнім для відхилення тієї чи іншої інтерпретації²¹.

¹⁹ Презумпція лексичної когерентності відповідає загальному принципу юридичної інтерпретації змісту правочину, викладеному в частині 4 статті 213 Цивільного кодексу України: «При тлумаченні змісту правочину беруться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносно значення термінів».

²⁰ Баранов В. М., Александров А. С. Риторика и право // Юрислінгвістика-3 : Проблеми юрислінгвістическої експертизи. — Барнаул, 2002. — С. 113.

²¹ Такий методологічний підхід при лінгвістичній інтерпретації спірних фрагментів тексту відповідає загальним принципам юридичної інтерпретації змісту документа, викладеним,

На відміну від теоретичних досліджень у лінгвістиці та в інших гуманітарних науках, де науковець має необмежене право оперувати гіпотезами й припущеннями, у лінгвоекспертній діяльності першочергового значення набуває опора на несуперечливі й науково коректні методики та теоретичний і джерельний інструментарій: фундаментальні дослідження з лінгвопрагматики, лінгвістики тексту, лексикології, граматики, стилістики, інших галузей мовознавства, тлумачні, перекладні й спеціалізовані словники, енциклопедії і т. ін. На відміну від технічної експертизи, що використовує різноманітні вимірювальні прилади, реактиви, еталонні зразки певних препаратів або речовин, у лінгвістичній експертизі пропорція суб'єктивної оцінки експерта неминуче є досить високою. Розробка і затвердження в установленому порядку науково обґрунтованої методики лінгвістичних експертиз встановлює критерії доцільності застосування тих чи інших прийомів у ході їх виконання і є важливим кроком на шляху до підвищення рівня їхньої об'єктивності.

L. V. AZHNIUK

THE TYPOLOGY OF OBJECTS AND THE METHODS OF THE LINGUISTIC EXPERT EXAMINATION

The article focuses on the typological peculiarities of the two major varieties of the texts under linguistic expert examination: (1) those whose language is governed by the special normative documents (media publications, public speeches and addresses, advertizing etc), and (2) those that are themselves the regulators of the public relations (legislation and other official documents, charters, by-laws, contracts, agreements etc). The conceptual approaches to the expert examination of the respective textual materials and the application of research methods are discussed.

Key words: linguistic expert examination, juridical linguistics, legal certainty, lingual certainty, methods of the linguistic expert examination, documentary dispute, pragmatics, performativeness.

зокрема, в ч. 3 ст. 213 «Тлумачення змісту правочину» Цивільного кодексу України: «Якщо буквально значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає змогу з'ясувати зміст окремих частин правочину, їхній зміст встановлюється порівнянням відповідної частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін».